

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора **Литвина Андрія Віленовича** на дисертаційне дослідження **Михайлова Віктора Миколайовича** «Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті»,

подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

1. Актуальність теми виконаної роботи

Протягом останніх років на основі Державної служби України з надзвичайних ситуацій відбувається розбудова за європейським зразком сучасної системи нагляду за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб. Складні завдання, які стоять перед цією системою – запобігання надзвичайним ситуаціям, зокрема впровадження новітніх механізмів державного управління безпекою, а також формування культури безпеки життєдіяльності населення. Ці завдання актуалізують удосконалення безперервної професійної освіти фахівців з питань цивільної безпеки, вагомою складовою якої є розвиток їхньої професійної компетентності в післядипломній освіті. У такому контексті підвищення кваліфікації має забезпечити підготовку професіоналів, готових до ефективної взаємодії в екстремальних ситуаціях, котрі оперативно вирішуватимуть проблеми, що постають у процесі виконання аварійно-рятувальних, пошукових та інших робіт, втілюватимуть цінності громадянського суспільства.

Система підвищення кваліфікації традиційно спрямовується на піднесення загального рівня підготовленості працівників органів управління та формувань Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням. У Кодексі цивільного захисту України (ст. 7) передусім зазначається «гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності, а також виконання у воєнний час норм міжнародного гуманітарного права». На жаль, в умовах повномасштабної війни, яку нині веде наша країна, особливо актуальним став розвиток здатності фахівців із питань цивільної безпеки до діяльності в цих особливих умовах, коли їхні й без того ризиконебезпечні функції суттєво ускладнюються обставинами збройного опору агресору, що не дотримується правил ведення війни.

Таке розуміння проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті та суперечностей, що виникають у процесі вдосконалення її системи, підкреслюють актуальність і значимість дослідження, мета якого – теоретико-методичне обґрунтування та розроблення системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній

освіті й експериментальна перевірка її ефективності. Міркування автора переконують, що усвідомлення сутності, змісту і способів організації компетентнісно орієнтованої професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, працівників органів управління та формувань Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту детермінують ефективність їхньої щоденної професійної діяльності.

На доцільність дисертаційного дослідження В. М. Михайлова вказує й те, що, незважаючи на помітний інтерес до різних аспектів підвищення якості підготовки фахівців, діяльність яких пов'язана з цивільною безпекою, поза увагою науковців залишається цілісне бачення стану організації, шляхів і процесу модернізації, а також провідних тенденцій їхнього безперервного професійного й особистісного розвитку. Загалом проблема підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті не була предметом окремого наукового пошуку та всебічного висвітлення на теоретико-методологічному та методичному рівнях.

Свідченням фундаментальності й актуальності роботи є її зв'язок із планами науково-дослідних тем таких закладів: Університету менеджменту освіти «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (РК № 0120U104637). Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту: «Формування професійної компетентності педагогічних працівників навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності» (РК № 0116U002992), «Наукове обґрунтування змісту навчання щодо підвищення кваліфікації державних службовців системи ДСНС України» (РК № 0117U004058), «Дослідження практики організації цивільного захисту в об'єднаних територіальних громадах» (РК № 0118U003075), «Розробка системи імітаційного моделювання для навчання керівного складу та фахівців щодо управління в умовах надзвичайних ситуацій» (РК № 0118U003079), «Обґрунтування змісту та складників сучасного інформаційно-освітнього середовища функціонального навчання (підвищення кваліфікації цільового призначення) керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту» (РК № 0121U109274).

Таким чином дисертаційне дослідження Віктора Миколайовича Михайлова присвячено актуальній проблемі підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, спрямованій на піднесення професійної компетентності вітчизняних фахівців цього профілю.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз дисертації В. М. Михайлова дає підстави стверджувати, що науковий і поняттєвий апарат дослідження відповідає вимогам до такого рівня робіт і є

достатнім для розв'язання сформульованих завдань наукового пошуку. Їх усебічному розгляду сприяла коректно використана система методів, зокрема теоретичних, емпіричних і статистичних, що забезпечило вірогідність отриманих результатів.

Сформульовані в дисертації теоретичні та методичні положення є аргументованими, змістовними і послідовними. Їх обґрунтованість і достовірність підтверджується опрацюванням низки наукових джерел (501, з них 49 – іноземними мовами), збалансованістю поняттєво-категоріального апарату, використанням адекватних методів дослідження, апробацією та впровадженням результатів у практичну діяльність відомчих закладів та установ ДСНС України, які проводять післядипломну освіту.

Зміст та основні положення дисертації підтверджують досягнення мети і вирішення виявлених автором суперечностей. Висновкам і розробкам, які представлені в роботі, властива повнота та логічність викладу, достатній рівень обґрунтованості та достовірності. Загальні висновки є логічними і відповідають окресленим дослідницьким завданням. Рекомендації за результатами дослідження цілісні, виважені, обґрунтовані та прогностичні.

3. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації

Оцінюючи головні здобутки науково-педагогічного дослідження В. М. Михайлова, акцентуємо увагу на результатах, що мають наукову новизну:

– *вперше* у вітчизняній педагогічній науці здійснено цілісне дослідження проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті; теоретично обґрунтовано та розроблено авторську концепцію підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті; спроектовано, теоретично обґрунтовано систему підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті як сукупності взаємопов'язаних і взаємозумовлених структурних блоків (цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, організаційно-діяльнісний, діагностично-результативний); розроблено інваріантну модель професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, що характеризується цілісністю, поліфункціональністю, динамічністю всіх її компонентів; визначено й обґрунтовано педагогічні умови ефективності підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, реалізація яких забезпечує розвиток професійної компетентності означених фахівців; *уточнено*: зовнішні (політичні, соціально-економічні, безпекові) і внутрішні (на макро-, мезо- та мікрорівні) чинники підвищення кваліфікації фахівців; зміст понять: «безпека», «цивільна безпека», «фахівець з питань цивільної безпеки», «компетентність», «професійна компетентність»; *удосконалено* діагностичний інструментарій дослідження

сформованості професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки за змістово-смісловим, організаційно-діяльнісним та особистісним критеріями.

Подальшого розвитку набули такі аспекти досліджуваної проблеми: положення щодо методологічних, теоретичних і методичних основ розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті; зміст, форми, технології навчання фахівців з питань цивільної безпеки у процесі підвищення кваліфікації. Окрім того у дисертації набули розвитку теоретичні засади і методичні основи поетапного формування професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, а також діагностичні методики дослідження професійної компетентності.

Формулювання наукової новизни є коректним; обсяг і кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам, що висуваються до докторських дисертацій; відображені відмінності від уже відомих положень; зазначено, на досягнення яких результатів спрямовані розроблені інновації. Рекомендації за результатами дослідження корисні науковцям і практикам, які опікуються проблемами підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, матеріали дослідження можуть бути використані закладами освіти із специфічними умовами навчання під час організації післядипломної освіти.

4. Оцінка змісту дисертації та її завершеність

Структура дисертації складається з розширених анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Основні частини дисертації взаємопов'язані, спрямовані на комплексне розв'язання восьми завдань дослідження, що свідчить про послідовність і завершеність викладу матеріалу. Кожен із розділів дисертації є певним внеском у вирішення поставленої проблеми. Обраний автором вектор дослідження надає роботі оригінальності, наукової новизни і практичної цінності.

У першому розділі – *«Підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті як науково-педагогічна проблема»* – дослідник розглядає різноманітні підходи до проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у науковій літературі, особливості її організації в зарубіжних країнах (Польщі та Німеччини) й акцентує на необхідності їх доповнення та поглиблення. Експлікація поняттєво-термінологічного апарату дослідження та ретроспективний аналіз проблеми професійного розвитку фахівців з питань цивільної безпеки дали змогу дисертантові визначити особливості етапів становлення та розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки в Україні.

Виважений комплексний аналіз проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки адекватно відображає сучасні наукові положення та тенденції підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у

післядипломній освіті, що дає підстави розглядати його як доречний і вдало вписаний у контекст дослідження.

У другому розділі – *«Методологічні засади підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті»* – В. М. Михайлов komponує концептуальні положення провідних наукових підходів (андрагогічного, акмеологічного, системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, контекстного та міждисциплінарного) для вироблення цілісного уявлення про засади підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. На цій основі визначено та згруповано основні принципи підвищення кваліфікації цих фахівців. Наукову цінність становить розроблена дисертантом концепція підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, в межах якої обґрунтовано цілі, підходи, принципи, зміст, форми організації, методи, освітні технології, педагогічні умови і система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті. Підтримуємо тезу автора щодо спрямованості підвищення кваліфікації на задоволення індивідуальних потреб фахівців у особистісному та професійному зростанні.

Загалом внаслідок теоретичного пошуку автор запропонував положення про те, що розвиток професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки в курсовий і міжкурсний періоди підвищення кваліфікації передбачає самовизначення змісту власного розвитку, самоконтроль за рівнем вдосконалення та саморозвитку в процесі навчання.

У третьому розділі – *«Теоретичні засади підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті»* – відзначимо виокремлені й охарактеризовані чинники впливу на підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки: зовнішні (політичні, соціально-економічні, безпекові) та внутрішні (на макро-, мезо- та мікрорівні). Важливе значення мають науково обґрунтовані дисертантом педагогічні умови ефективності підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, реалізація яких забезпечує розвиток їхньої професійної компетентності. Заслуговує уваги розроблена інваріантна модель професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, що відзначається цілісністю та поліфункціональністю, динамічністю закономірних, взаємопов'язаних елементів.

Професійну компетентність фахівців з питань цивільної безпеки дисертант аргументовано розглядає як єдність трьох (когнітивного, діяльнісного та особистісно-ціннісного) компонентів, кожен з яких має свою структуру. Відповідно до них обґрунтовано змістово-смісловий, організаційно-діяльнісний та особистісний критерії, а також показники розвиненості. На думку автора, цю розвиненість доцільно характеризувати на низькому, середньому та високому рівні. Такий розподіл у подальшому був підставою для діагностування учасників

експерименту та інтерпретації наслідків формувального етапу дослідно-експериментальної роботи.

У четвертому розділі – *«Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті»* – визначено цілі (загальні, часткові, конкретні, індивідуалізовані) та відповідні завдання підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки. Після цього дисертант подає авторське бачення системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті, яку спроектовано як сукупність пов'язаних і взаємозумовлених структурних блоків (цільовий, теоретико-методологічний, змістовий, організаційно-діяльнісний і діагностично-результативний). Загалом система адекватно відображає алгоритм підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки з метою розвитку їхньої професійної компетентності (від соціального замовлення і мети до педагогічних умов ефективності цього процесу), а також дає цілісне уявлення про зміст, навчально-методичний комплекс і діагностичні засоби, що використовуються для оцінювання досягнутого результату.

Охарактеризувавши зміст, форми, методи і технології навчання фахівців з питань цивільної безпеки у процесі підвищення кваліфікації, автор слушно відзначає такі переваги: залучення стейкхолдерів, проектного навчання, моделювання, вирішення ситуативних завдань, кейсів різних типів, а серед практико-орієнтованих методів – командно-штабні, спеціальні об'єктові навчання, аналіз професійних ситуацій, проблемне навчання тощо. Цінними, на нашу думку, є розроблені та впроваджені В. М. Михайловим: підручник, навчальні, методичний і практичний посібники, низка практичних порадиноків і методичних рекомендацій. Продуманою та доцільною видається технологія підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, що ґрунтується на циклічній основі.

У п'ятому розділі – *«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки»* – В. М. Михайлов висвітлив методику педагогічного експерименту (діагностичний інструментарій дослідження сформованості професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки); виклав, проаналізував і систематизував результати констатувального етапу експерименту, які засвідчили недостатній рівень розвиненості компонентів професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки; описав (отримання емпіричних даних, їх обробку, логіку статистичного аналізу), систематизував у таблицях і рисунках, проаналізував, пояснив та узагальнив результати формувального етапу експерименту; визначив позитивну динаміку зростання рівнів професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки й інтерпретував її як підтвердження ефективності проведеної роботи і правомірності висунутих гіпотез. Обґрунтованим є використання методики SWOT-аналізу системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, яка

зокрема вказала на її своєчасність, адекватне сприйняття стейкхолдерами і практичними працівниками.

Наприкінці розділу автор прогностично обґрунтовує та структурує (на загальнодержавному, інституційному й особистісному рівнях) прогресивні ідеї, рекомендації та пропозиції, які необхідно втілити задля розбудови в Україні ефективної системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті. Це відносимо до безсумнівних позитивів виконаного дослідження

5. Значення одержаних результатів для педагогічної науки й освітньої практики

Сформульовані в дисертації положення та висновки, що стосуються теоретико-методичного обґрунтування модернізованої системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки сприятимуть безперервності розвитку професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки, забезпеченню потреб держави у висококваліфікованих кадрах, здатних відповідально виконувати посадові обов'язки щодо безпеки життя і діяльності громадян, у тому числі у воєнний час. Таким чином, реалізуватиметься державна політика у сфері цивільного захисту, розширюватимуться можливості міжнародної інтеграції нашої країни. Опубліковані та апробовані навчально-методичні матеріали дисертанта (підручник «Підготовка пожежного-рятувальника: теорія та практика»; навчальні посібники: «Реагування на надзвичайні ситуації», «Організація та проведення занять із застосуванням інноваційних методів»; методичний посібник «Загальна підготовка працівників підприємств, установ, організацій до дій у надзвичайних ситуаціях»; практичний посібник «Вживання в умовах надзвичайних ситуацій»; низка практичних порадників і методичних рекомендацій) можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правової бази підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, розроблення стандартів, освітніх програм, навчальних планів зі спеціальностей 261 «Пожежна безпека» та 263 «Цивільна безпека», в дослідженнях з теорії і методики професійної освіти, які стосуються підготовки фахівців у царині безпеки людини, а також використані в закладах освіти із специфічними умовами навчання.

З огляду на проведений аналіз, рецензована праця є вагомим внеском у розв'язання важливої науково-педагогічної проблеми, яка має загальнонаціональне соціально-економічне й освітнє значення.

6. Повнота викладу результатів у наукових працях

Основний зміст і результати дослідження В. М. Михайлова знайшли відображення в 49 (23 одноосібних) публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Серед них: 13 статей у наукових фахових виданнях України; 3 статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у наукометричних базах даних; 1 стаття в

зарубіжному періодичному науковому виданні; 4 колективні монографії; 1 підручник; 5 посібників; 2 практичних поради; 1 методичні рекомендації; 1 практикум; 18 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, які засвідчують апробацію одержаних результатів.

Аналіз дисертаційного дослідження та наукових публікацій не виявив фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

7. Ідентичність змісту реферату й основних положень дисертації

Структурна побудова і зміст реферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, подані в рефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації, де викладені більш повно та докладно.

8. Зауваження та дискусійні питання стосовно положень дисертації

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження та побажання, врахування яких увиразнило б виклад наукового матеріалу:

1. Стосовно апарату дослідження:

– виокремлені суперечності доцільно було розглянути на різних рівнях: державно-освітнянському, змістово-процесуальному, організаційно-результативному, технологічному, особистісно-професійному та методичному;

– до першого завдання дослідження «Здійснити бібліографічний аналіз проблеми підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у вітчизняній та зарубіжній літературі...» варто було додати «та аналіз освітньої практики», який виконано й описано в дисертаційній роботі (підрозд. 1.4);

– концепція докторського дослідження потребує більш креативного обґрунтування та формулювання авторських наукових позицій та ідей, зокрема ідеї керованості процесом підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки, що передбачає проектування та відтворення циклу навчання для досягнення акмеологічного рівня оволодіння необхідними знаннями, вміннями й особистісно-професійними якостями на засадах міждисциплінарного та особистісно-діяльнісного підходів (с. 362);

– доцільно було більш уважно підійти до дослідницької термінології. Наприклад, «*організаційно-діяльнісний*» у роботі характеризує: структурний блок системи підвищення кваліфікації фахівців у післядипломній освіті; етап засвоєння змісту навчання; а також критерій розвиненості професійної компетентності.

2. На жаль, у роботі не знайшло відображення зростання вимог до кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки щодо реагування на загрози воєнного характеру (протиповітряної оборони, евакуації, укриття в захисних спорудах, заходів зі світломаскування, оповіщення про повітряний напад, радіаційно-хімічного захисту тощо), актуальних від 2014 р. і надактуальних після

повномасштабного вторгнення агресора 24.02.2022 р. Безперечно, це посилило б теоретичну та практичну цінність дослідження.

3. Видається дискусійною структура окремих розділів дисертації. Зокрема третій і четвертий розділи доцільно було об'єднати. При цьому вважаємо доречним перенесення підрозд. 3.4. «Критерії, показники та рівні розвитку професійної компетентності...» в Розділ 5, присвячений дослідно-експериментальній перевірці ефективності розробленої авторської системи, оскільки діагностика ґрунтується саме на цьому інструментарії. Відтак, підрозд. 4.3. «Зміст підвищення кваліфікації фахівців...» і підрозд. 4.4. «Форми, методи і технології підвищення кваліфікації фахівців...» логічно було винести в окремий розділ, присвячений «Науково-методичному забезпеченню підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті» (див. сьоме завдання). Завершенням цього розділу міг бути підрозд. 5.4. «Прогностичне обґрунтування перспектив розвитку системи підвищення кваліфікації фахівців...».

4. Серед компонентів професійної компетентності фахівців з питань цивільної безпеки визначено *особистісно-ціннісний* (особистісно-професійні якості); його розвиненість відображає *особистісний* критерій (виражає вимоги до рівня розвитку професійно важливих якостей фахівця) (с. 15 реферату, с. 213, 227). Вважаємо, ці якості доцільно розглядати в межах *суспільно-ціннісного* компонента професійної компетентності, а відповідний критерій варто назвати *аксіологічним*. Крім того, до завдань підвищення кваліфікації фахівців автор слушно відносить розвиток психологічних складових особистості (с. 16 реферату, с. 254). На наш погляд, до цього варто додати підвищення мотиваційної спрямованості (що відображено в першій педагогічній умові) та виокремити ще один – *мотиваційно-рефлексивний* компонент професійної компетентності.

5. Принципи, на які опирається дисертант, зокрема фундаментальні та загальнодидактичні, не відповідають їх традиційній класифікації у науково-педагогічних дослідженнях. Натомість специфічні, запропоновані в дослідженні (с. 16 реферату, підрозд. 2.2) варто доповнити принципом рефлексивності.

6. Автор слушно розглядає декілька складників у змісті підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті (с. 285). На наш погляд, система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті та відповідна технологія (Розділ 4) були б більш дієвими, якби передбачали різний зміст і диференційовані заходи для працівників із різним професійним досвідом і різними функціональними службовими обов'язками, у тому числі з урахуванням їхніх побажань.

7. У п'ятому розділі дисертації подано необхідні дані, детально описані та роз'яснені одержані результати виконаного експерименту, проте зазначимо, що:

– відповідно до об'єкта дослідження, а також тлумачення поняття «фахівець з питань цивільної безпеки» (с. 82) генеральну сукупність дослідження становлять всі фахівці з питань цивільної безпеки, що працюють в Україні, а не лише штатні особи центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування (386 осіб);

– у вибірку потрапили лише 42 фахівці, які перебували на посадах керівників або їх заступників, зі стажем роботи на посадах від одного до трьох років, що недостатньо для поширення результатів на всю досліджувану сукупність (с. 336);

– у підрозд. 5.2, який присвячений констатувальному етапу експерименту, дисертант діагностує рівень професійної компетентності фахівців перед підвищенням кваліфікації; натомість мали констатуватися суперечності: «об'єктивна потреба вдосконалення системи підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті...»; «...недостатня розробленість змісту, форм організації, методів і технологій розвитку означеної компетентності» (див. с. 35), тобто мали досліджуватися фахівці, які закінчили підвищення кваліфікації, щоб визначити його недоліки;

– невиправдано, на наш погляд, використана стратегія педагогічного експерименту, названа схемою «до – після» (с. 405), дала змогу виявити закономірні зміни діагностованих показників під впливом заходів із підвищення кваліфікації фахівців; водночас слід було довести, що комплекс авторських інновацій більш ефективний, ніж традиційна, усталена методика відомчого підвищення кваліфікації у післядипломній освіті, що потребує дослідження та порівняння даних експериментальної та контрольної груп;

– рівень професійної компетентності фахівця, на наш погляд, повноцінно можна визначити лише експертним методом, а не за допомогою анкетування та інших застосованих у роботі методик;

– недостатньо чітко пояснено, як вимірювався особистісно-ціннісний компонент професійної компетентності (розвиток яких професійно важливих якостей) (с. 241); відповідні процедури доречно було описати більш докладно;

– обрані три рівні (низький, середній, високий), вочевидь, неадекватно відображають розвиненість компонентів професійної компетентності; непрямим підтвердженням цього є те, що значна частина респондентів «продемонстрували низький рівень знань у галузі цивільної безпеки» (с. 335); доцільними був би розподіл на п'ять рівнів (наприклад: недостатній, базовий, функціональний, оптимальний, креативний);

– бажано було порівняти ефективність запропонованих інновацій для фахівців, які перебувають на різних посадах в органах і підрозділах служби цивільного захисту та з різним стажем професійної діяльності.

8. Зауваження технічного характеру:

- висновки до розділів перевищують нормативний обсяг (1–1,5 стор).
- таблиці зі статистичними даними 5.1, 5.3, 5.8, 5.9 доцільно розмістити в

Додатках;

– рисунки 5.1–5.4, 5.6–5.9 доречно будувати не як графіки, а як стовпчикові діаграми.

Висловлені зауваження та побажання мають рекомендаційний характер і є приводом для наукової дискусії. У цілому рецензована робота є оригінальною, вирізняється глибиною теоретичного аналізу та новизною методичних пропозицій.

Загальний висновок

Дисертацію написано на належному науковому рівні. Автор володіє теорією проблеми і методами її пізнання. Отримані наукові результати засвідчують сформованість у нього найвищих компетентностей у галузі розроблення та впровадження методології дослідницької роботи, що забезпечило розв'язання важливої науково-педагогічної проблеми.

Підсумовуючи зазначаємо, що дисертаційна робота «Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті», подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук, є самостійною завершеною кваліфікаційною науковою працею, яка має практичну та теоретичну цінність для розв'язання завдань удосконалення післядипломної освіти в Україні. Її результати свідчать про теоретико-методологічний рівень, наукову новизну, практичну значущість.

Дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 р. та вимогам МОН України, що висуваються до докторських дисертацій, а дисертант – Михайлов Віктор Миколайович заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології
та педагогіки Львівського державного
університету безпеки життєдіяльності

Підпис А. В. Литвина засвідчую
Вчений секретар ЛДУБЖЛ

Андрій ЛИТВИН

Роман ЛАВРЕЦЬКИЙ